

דף שבועי

בס"ד

פרשת נשא, תשפ"ו, מספר 1669

מדוע סירב מלאך ה' לאכול אצל מנוח? בעז שפיגל

לשאלו: מדוע ניאותו המלאכים לאכול אצל אברהם, ולו רק למראית העין, ואילו אצל מנוח גם לדבר הזה סירב המלאך?⁴

לכאורה, שאלה זו על סירוב המלאך, אפשר לעורר גם בקשר למסופר על לוט. אומנם בתחילה סירבו שני המלאכים לקבל את הזמנתו, ככתוב (בר' י"ט:ב): "וַיֹּאמְרוּ לֹא כִי בְרָחוּב נָלִין, אֲךָ בְהַמְשַׁךְ מִסּוּפֵר (שם:ג): "וַיִּפְצַר בָּם מֵאֵד וַיְסַרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִסְתָּה וּמִצּוֹת אֶפֶה וַיֹּאכְלוּ". ואולם, אצל לוט, בשונה ממנוח, הוא הפציר בהם מאוד, ואפשר שמשום כך הסכימו המלאכים להתארח אצלו.⁵ ועוד, כפי שהעמידו רבים, כל עצמה של ביאת המלאכים לסדום כבר בערב, הגם שנהפכה סדום רק למחרת בבוקר, מלכתחילה נועדה להגעתם אל לוט, והיו לכך שתי מטרות:⁶ "כדי שיתבאר רשעת הסדומיים ללוט מהסבם על הבית... וכדי שיזכה לוט לינצל בזכות גמילות חסדיו עמהם". כך, ששהיית המלאכים אצל לוט בסדום ואכילתם בביתו היו אפוא מחויבי המציאות בשיקולי שמיים.⁷

שאלה זו, מדוע קיבל מנוח יחס שונה מזה שקיבל אברהם, זכתה לתשובות מגוונות לאורך הדורות. להלן יוצגו חלק מהן, המתבססות על פרטים שונים הנוגעים לאירוח.

(א) עיתוי ההזמנה לאכול – התייחסות לנידון כאן יש כבר במדרש, המאוחר אומנם, בבמדבר רבה (פרשה י', סוף סימן ה):

ולמה אכלו המלאכים שבאו לבשר את שרה בהריון וזה לא רצה לאכול? לפי שאותם

מפרשי המדרש הזה. אכן, בזוהר וירא (קב ע"א) מצאנו במפורש שתי אפשרויות: "וכי מלאכי עלאי אכלי? אלא בגין יקרא דאברהם אתחזי הכי. אמר ר' אלעזר: ויאכלו ודאי". וכך או כך, אין בדבר הזה נפקותא לשאלה הנידונה כאן.

4 שאלה דומה אפשר לשאול גם על המלאך שהתגלה לגדעון, שלא אכל את גדי העיזים, המצות והמרק שהגיש לפניו גדעון (ש' ו:יא-כא). דומה שהתשובות שיוצגו להלן בקשר למנוח, ולו חלק מהן, מיישבות גם אותה.

5 כך כתב רמב"ן על בר' י"ט:ג: "היה ללוט זכות בהפצירו בהם... ולכן שמעו לו בסוף". וראו גם: ר"ח מצ'רנוביץ (מאות י"ח-ט"ו), באר מים חיים, פרשת וירא, ד"ה ויפצר במ מאוד, שהדגיש את ההבדל הזה בין לוט לבין מנוח.

6 לשון ר' שמואל יפה אשכנזי (מאה ט"ז) בחיבורו: יפה תואר על מדרש בראשית רבה, ג, ג, ד"ה הכא את אמר, מהד' ירושלים תשע"ה, כך ג, א, עמ' שסד.

7 ולפי זוהר וירא (קד ע"א): "כד בעא קודשא בריך הוא לאיתאה דינא על סדום אזכי קודם לאברהם" (וכו') גם ההתארחות אצל אברהם הייתה הכרחית בשיקולי שמיים, עיינו שם. ושיקול שמיים אחר להתארחות אצל אברהם הובא בפירוש רש"י (בר' י"ח:א): "ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים, הביא המלאכים עליו בדמות אנשים".

הפטרת פרשתנו, לפי מנהג רוב קהילות ישראל, היא סיפור בשורת הולדת שמשון (ש' יג:ב-כה). בסיפור הבשורה הופיע מלאך ה' פעמיים, וכך מסופר בין השאר על הפעם השנייה (שם:טו-טז):

וַיֹּאמֶר מְנוּחַ אֶל מְלָאךְ ה' נַעֲצְרָה נָא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים; וַיֹּאמֶר מְלָאךְ ה' אֶל מְנוּחַ אִם תַּעֲצֹרְנִי לֹא אֶכֶל בְּלַחְמְךָ וְאִם תַּעֲשֶׂה עִלָּה לְה' תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא יָדַע מְנוּחַ כִּי מְלָאךְ ה' הוּא.

רבים תהו ושאלו: מדוע סירב המלאך לאכול אצל מנוח? אומנם מלאכים בוודאי אינם זקוקים לאכילה ושתייה כבני אדם, ועם זאת, בהופעתם בעולמנו בדמות אנושית, כבר מצאנו אותם סועדים אצל מארחם!

כך היה בהופעת שלושת האנשים אצל אברהם באלוני ממרא (בר' יח:א-טז), שלפי פשוטו של מקרא¹ ולפי חז"ל² היו שלושה מלאכים שנראו בדמות אנשים, וכאשר הציע להם אברהם (שם:ה): "וְאָקַחָה פֶת לָחֶם וְסַעֲדוּ לַבָּכָם אַחֵר תַּעֲבְרוּ", הייתה תגובתם (שם): "וַיֹּאמְרוּ כִּן תַּעֲשֶׂה פֶאֶשֶׁר דְּבַרְתָּ". ובהמשך מסופר (שם:ח): "וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֶלֶב וּבֶן הַבֶּקֶר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ".

לפניהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו".

ודם, אלא הם רק "נראו כמי שאכלו ושתו",³ ועדיין יש

* ד"ר בעז שפיגל מרצה ב"עולמות – בית הספר ללימודי יהדות ותרבות ישראלית", אוניברסיטת בר-אילן.

1 אף שלא נאמר במפורש בתורה שאורחי אברהם היו מלאכים, כך עולה מתחילת הסיפור שאורחי, הפותח במילים (בר' י"ט:א): "וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמְּלָאכִים סְדֵמָה בְּעָרֵב". ראו: י"ש ליכט, ערך "מלאך ה'", מלאכים, בתוך: אנציקלופדיה מקראית, כרך ד, ירושלים תשכ"ג, עמ' 979-980. נראה שעולה כן גם מתחילת הסיפור על אורחי אברהם אשר פותח במילים (בר' יח:א): "וַיֵּרָא אֵלָיו ה'", וכפי שפירש רשב"ם (בר' שם): "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' - היאך, שבאו אליו שלשה אנשים שהיו מלאכים". אומנם יש דעה שונה שהביא ראב"ע (לבר' יח:ג): "ומפרשים אחרים אמרו, כי אלו ג' אנשים נביאים היו", אך כבר ר"י עראמה, בספרו עקידת יצחק, פרשת וירא, שער יט, הביא דעה זו ודחה אותה, ע"ש.

2 כך למשל בבבא מציעא, פו ע"ב: "מאן נינהו שלשה אנשים - מיכאל וגבריאל ורפאל. מיכאל - שבא לבשר את שרה, רפאל - שבא לרפא את אברהם, גבריאל - אזל למהפכה לסדום".

3 בבא מציעא, פו ע"ב. וכן בבראשית רבה, מח, יד; ויקרא רבה, לד, ח. ואולם בסדר אליהו רבה, מהד' רמא"ש, פרשה יג, עמ' 59, נאמר: "כל האומר לא אכלו מלאכי שרת אצל אברהם אבינו לא אמר כלום, אלא בצדקתו של אותו צדיק ובשכר טורח שטרח פתח להם הקב"ה את פיהם ואכלו". משמע, לכאורה, שהמלאכים אכלו ונהנו ממש כבני אדם. מנגד, ייתכן שגם למדרש הזה פתיחת הפה והאכילה לא היו אלא למראית עין, ונחלקו בכך

אברהם הזמין מתוך דאגה כנה ואמיתית לרווחתו של כל עובר ושב, ולכן קיבלו המלאכים את הזמנתו, מה שאין כן אצל מנוח, שמניעים אישיים התעוררו בו נוכח אדם מכובד ונשוא פנים, ולכן סירב המלאך להזמנתו.¹²

(ה) מסירות הנפש של המזמין – ערך מוסף זה היה בהזמנות של אברהם ולוט ונעדר אצל מנוח. אברהם היה אז בן תשעים ותשע שנה (בר' יז:כד), ולפי דברי חז"ל (ב"מ פו ע"ב) "אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה". ולמרות היותו זקן, חלוש ומיוסר במילתו, הוא רץ אל שלושת המלאכים והזמיןם לאכול אצלו, ולכן לא סירבו לו. יתרה מכך, הזמנת האורחים לביתו של לוט הייתה הפך דרכם של אנשי סדום וכרוכה בסיכון ממשי, כפי שאכן קרה באותו הלילה שאנשי סדום נסבו על ביתו ורצו להרע, אלמלא היכו אותם המלאכים בסנוורים. לכן, גם ללוט ניאותו המלאכים להתארח אצלו.

ראוי לשים אל לב, כי רוב העניינים שהוצעו כאן בענייני האירוח של אברהם שורשם באהבת חסד וברצון להיטיב לבריות, וכבר לימדונו בעלי המוסר והמחשבה¹³ שעיקר בריאת האדם ותכליתו הוא לסייע ולהועיל, להיטיב ולגמול חסד עם כל באי העולם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ר' שבתאי יגל שמצוות גמילות חסדים "היא באין הבדל, לא חשוב עם מי אנו גומלים חסד, ואין להפלות בין נכבדים לארחי-פרחי". ראו: ר"א סורסקי, **מריצי תורה ומוסר**, חלק ג, ת"א תשל"ו, עמ' קלב.
 12 זאת בדומה למסופר על ר' לוי יצחק מברדיטשוב, שהגיע לעיר לבוב והסתיר את זהותו, וסירב הנגיד שם לארחו בביתו ושלחו לבית מלמד פלוני. לאחר שנשמע הקול כי "בא הרבי מברדיטשוב", נסובו את בית המלמד לקבל ברכה, ובא ביניהם גם אותו נגיד לבקש מחילה. ואמר אז הרבי שזה ההבדל בין הכנסת האורחים של אברהם לבין זו של לוט: "אברהם אבינו ע"ה ראה אותם כנוסעים ואורחים, אבל לוט ראה אותם מלאכים. ע"כ בלוט אין מתפארים כי למלאכים באהבה נותנים אכסניא, אכן החסד הוא באברהם, שאסף אל ביתו המלאכים גם בחשבו שהם רק אורחים, ע"כ ראוי לו השבח והתפארת". ראו: ר"ש גוטמאן, **תפארת בית לוי**, יאסי תרע"ע, עמ' 12. על החילוק בין לוט לבין אברהם העמידו חכמי המדרש (בראשית רבה נ, ב): "אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו בדמות אנשים, אבל לוט שהיה כוחו רע נדמו לו בדמות מלאכים". וכבר פירש מהר"ש יפה (לעיל הערה 6): "לאו מלאכים ממש, אלא כלומר אנשים של צורה".

13 כך למשל העיד ר' יצחק מוולוז'ין על אביו ר' חיים מוולוז'ין (בהקדמתו לספר **נפש החיים**): "וכה היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחריו ככל אשר ימצא בכוחו לעשות".

מלאכים כשנתראו תחילה לאברהם, כדמות עוברי דרך נתראו לו, והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמיןם לאכול, והם לא רצו לבטל ממנו מנהג האכסנים ואכלו עמו, ואחר שאכלו אמרו שליחות, ולא נראה הדבר שיקבלו שכר על שליחות. אבל זה המלאך בתחילה אמר שליחות, ואילו היה אוכל עמו היה נראה כאילו קיבל שכר על שליחותו לכן נמנע מלאכול.

לאמור, עיתוי ההזמנה הוא המרכיב הקובע בהתנהלות המלאכים. והואיל והצעת מנוח, בשונה מאברהם, באה בשלב מאוחר מדי, לאחר שכבר השלים המלאך את משימתו, הרי שכל טובת הנאה שתוצע לו על ידי מנוח עלולה להיראות כמתן שכר, ולכן סירב המלאך לקבלה. מתוך דברי המדרש משתמע הבדל נוסף בין מנוח לבין אברהם; מנהגו של אברהם היה להכניס אורחים "והם לא רצו לבטל ממנו מנהג האכסנים". המדרש הדגיש את הפרט הזה, בעיקר כדי להסביר מדוע אברהם, בשונה ממנוח, הזמין אליו את המלאכים מייד. ואולם היו שראו בעניין הזה תשובה העומדת בפני עצמה, והיא:

(ב) מנהגו של המזמין לאכול – גם בדבר הזה נבדל מנוח מאברהם, כפי שכתב ר' יוסף צרפתי (מאות ט"ז-ט"ח):⁸

שביתו של אברהם היתה מורגלת שכל הבא שם יאכל, אם כן אף המלאכים דאזלו בקרתא הלכו במנהגה, והואיל ובאו בבית אברהם שהיה רגיל להאכיל לכל, גם הם יאכלו ולא ישנו ממנהג הבית. אמנם מנוח, ביתו לא היתה מורגלת בכך ולא היה רגיל להאכיל לכל ולא היה מנהגו בכך.

(ג) אישיותו של המזמין לאכול – היו שתלו את סירוב המלאך למנוח לא בהנהגה מסוימת של המארח, אלא באישיותו הכללית. כך נימק זאת הזוהר (וירא, דף קב ע"א): "ובגין דלא חשיב כאברהם לא כתיב דאכל".⁹ ולעומת הזוהר שקבע כי מנוח לא היה אדם חשוב כמו אברהם, הרי שבתלמוד הבבלי יש קביעה חריפה יותר (ברכות סא ע"א): "מנוח עם הארץ היה",¹⁰ ומימרה תלמודית זו גם היא היוותה בסיס להסברים מגוונים לסירוב המלאך, שנתלו בקומתו הרוחנית של מנוח הנמוכה משל לאברהם.

(ד) זהותו של המוזמן לאכול – גם בפרט הזה היה הבדל בין מנוח לבין אברהם. אצל מנוח נראה המלאך במראה אנושי מרשים ומלא הוד, כדברי אשת מנוח למנוח (שו' יג:ו): "איִשׁ הָאֵלֹהִים בָּא אֵלַי וּמְרָאָהוּ כְּמֶרְאֵה מַלְאָךְ הָאֵלֹהִים נוֹרָא מְאֹד". ואילו אצל אברהם נדמו לו המלאכים כבני אדם בסתם.¹¹ אמור מעתה:

8 בספרו: **יד יוסף**, ונציה שע"ו, פרשת וירא, סוף הדרוש הראשון, דף כ ע"א. בכך הוא בא להסביר את האמור במדרש בהקשר אכילת המלאכים אצל אברהם (בראשית רבה מת, ד): "עלת לקרתא הלך בנימוסה" (=נכנסת לעיר התהלך במנהגה; ובלשון הבבלי, ב"מ פו ע"ב: "לעולם אל ישנה אדם מן המנהג"). לדבריו, אין הכוונה שכל מלאך היורד למטה לארץ יאכל, כי מנהגם של בני האדם לאכול, אלא הכוונה שהמלאך יאכל רק אצל מי שמנהגו דרך קבע לארח ולהכניס אורחים כאברהם.

9 לאור זאת יש לשאול: והרי גם לוט "לא חשיב כאברהם", ולעיל כבר הצענו הסברים להתארחות המלאכים אצלו. וואולם, מנגד על הפסוק (שו' יג:ב): "וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִבְּדָרֵי רֵבֶה (י, ה): "אמר ר' יודן כל מקום שנאמר בלשון הזה בצדיקים שקול הוא כלא צדיקים, כמנין ויהי. איש אחד – כל מקום שנאמר 'אחד' גדול הוא". וכבר העירו רבים מבעלי המוסר ש"עם הארץ" האמור במנוח אינו אלא בדקויות ובתביעות מיוחדות ממנו לגודל אישיותו ומעלתו.

11 כך בפשוטו של מקרא. ולפי חז"ל, סבור היה אברהם "שהם ערביים עובדי עבודה זרה". ראו: ספרי עקב, לח; ב"מ פו ע"ב, ועם זאת, לא נמנע אברהם מלהיטיב עמהם, כדרכו לעשות חסד עם כל באי העולם. גם מכאן הוכיח